

Key words: self-regulation, personal, sensomotor, style, volitional, emotional, moral, motivational, intellectual, value-sense self-regulation, self-regulation, socialization, mental process, mental state, social norms, social values, internalization, mobilization.

УДК 371.13

ББК 74.24(4Укр)731.9

Любов Прокопів

ДІЯЛЬНІСТЬ МАЛОКОМПЛЕКТНОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

Стаття розкриває проблеми сучасного стану сільських малокомплектних шкіл. Автор пропонує декілька етапів діяльності малокомплектних шкіл України: 1949 – 1958 рр., 1958 – 1985 рр., 1985 – 1991 рр., 1991 – 2010 рр. В основі класифікації покладено роль державного та освітнього секторів у створенні, підтримці такого типу шкіл на селі.

Ключові слова: малокомплектна школа, малочисельна школа, етапи діяльності, освіта, сільська школа.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Розвиток освітньої системи в Україні сьогодні є пріоритетним напрямком державної політики: прийнята стратегія модернізації загальної середньої освіти, новий Державний стандарт початкової загальної освіти, у відповідності до яких проводиться реструктуризація освітньої галузі, у тому числі і сільській місцевості. Важлива проблема шкіл як сільської, так і міської місцевості на сьогодні – малочисельність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. У теорії і практиці розвитку школи є поява інноваційних систем і збереження традиційних технологій навчання та виховання сільської молоді. Характерними особливостями сільської малочисельної школи є збереження самоідентичності та можливості у ній кожної дитини до саморозвитку. Науковими пріоритетами з проблем розвитку сільської малочисельної школи є: питання підготовки студентів діяльності малокомплектних шкіл. Зокрема О. Біда, Л. Присяжнюк, Л. Прокопенко розглядають малокомплектні школи у контексті підготовки майбутніх учителів початкових класів [1; 6], аналізують діяльнісний аспект малочисельної та малокомплектної школи, специфіку проведення навчально-виховної роботи у такій школі вивчено Н. Побірченко, О. Савченко та ін. [8; 9], соціально-педагогічні засади розвитку сільської школи в Україні Г. Іванюк [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури засвідчує, що у ній відсутнє комплексне висвітлення питань розвитку сільської малочисельної школи, зокрема не досліджені етапи діяльності такої школи.

Метою статті є висвітлення основних етапів діяльності малокомплектної сільської школи України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Під дефініцією “малокомплектна школа (пізніше малочисельна)” ми розумітимемо:

- школи, де початкові класи об’єднані у клас-комплект, у якому працює один педагог;
- школи, де немає одного чи кількох класів через відсутність дітей певної вікової категорії;
- школи, де наповнюваність не перевищує 5–16 учнів [9, с. 3];
- малочисельні школи – з кількістю до 40 учнів, у якій діти навчаються в окремих класах або індивідуально.

Наголосимо, що саме такі різноманітні типи шкіл ми аналізуватимемо у подальшій роботі.

У Законі України “Про загальну середню освіту” дещо змінені підходи до комплектування малокомплектних шкіл. Так, у ст. 14 Закону зазначається, що в загальноосвітніх закладах, розташованих у селах, селищах, кількість учнів у класах визначається демографічною ситуацією, але повинна становити не менше п’яти осіб. [3, с. 67]. У подальших документах, спрямованих на роз’яснення Закону, поняття “малокомплектна школа” не фігурує, а такого типу заклади йменуються “малочисельні школи” або “школи з малою кількістю учнів”.

Саме тому на сьогодні прийнято уживати ще й термін “малочисельна школа”, до якої віднесемо школи початкової, основної і середньої освіти з наповнюваністю, відповідно не більше 15, 80 та 100 учнів.

При намаганні встановити історичні етапи у дослідженні нашої проблеми нами взято до уваги специфіку малокомплектної школи та основні підходи до її реструктуризації. Така періодизація поширена в історико-педагогічних дослідженнях Н. Гупан, Г. Іванюк, О. Сухомлинської та ін. [2; 4; 10]. Ми робимо спробу обґрунтувати етапи діяльності малокомплектної (малочисельної) школи України (другої половини ХХ ст.) як окремої ланки загального процесу розвитку вітчизняної шкільної освіти досліджуваного періоду. Основою періодизації є не лише суспільні, політичні зміни, освітні процеси, а й чинники та умови розвитку освітньої сфери України впродовж другої половини ХХ ст. початку ХХІ ст.

Виходячи із вищевикладеного, нами виділено такі етапи у діяльності малокомплектних(малочисельних) шкіл досліджуваного періоду:

- 1949 – 1958 рр. – відновлення роботи малокомплектних шкіл ідеологічний тиск на навчально-виховний процес;
- 1958–1985 рр. – уніфікація сільської малокомплектної школи з міською;
- 1985–1991 рр. – становлення та розвиток малокомплектної школи у рамках “перебудови” та демократизації;
- 1991–2010 рр. – малочисельна школа у незалежній Україні .

Основою даної класифікації є зміна ролі держави та соціуму у створенні, підтримці і забезпеченні діяльності даного виду шкіл на селі.

I етап (1949–1958 рр.). 1949 р. – перехід до загальної обов’язкової семирічної освіти. Наголосимо, що упродовж даного часу діяльність малокомплектних шкіл, як і всіх ланок освіти, була жорстко централізованою, перетвореною на інструмент комуністичної пропаганди.

Наступний II етап (1958–1985 рр.) пов’язуємо з 1958 р., коли вийшов “Закон про зміцнення зв’язку школи з життям і про подальший розвиток системи освіти в СРСР”. Він був спрямований на створення нових програм і навчальних планів, збільшення годин на загальноосвітні дисципліни.

Водночас у другій половині 50-х – першій половині 60-х рр. ХХ ст. посилювалась увага до національної ідеї, розквіту села, спостерігається кількісне зростання малокомплектних шкіл. На цьому етапі робилися спроби націлити діяльність школи на сільськогосподарське спрямування. У педагогічних закладах створювалися нові програми підготовки вчителя для сільської малокомплектної школи, у навчальних планах збільшувалася кількість годин на викладання педагогічних дисциплін.

Однак навчальні плани та програми, які формувалися в центрі, не враховували своєрідність регіонального компоненту підготовки педагогічних кадрів для села, поволі малокомплектна школа як інституція освіти сільськогосподарської спрямованості знецінювалась [4, с.4].

Для цього етапу характерні тенденції, пов'язані із зникненням малих шкіл та їх реструктуризацією.

У 1985–1991 рр. (третьій етап) відбувалася часткової перебудова загальної середньої освіти (з 1 вересня 1985 р. у школах України запроваджувались нові навчальні плани). На третьому етапі спостерігається тенденція до перебудови діяльності малокомплектної сільської школи, оновлення змісту навчання та повернення людини обличчям до села.

Нарешті, 1991–2010 рр. – етап відродження і розбудови національної системи освіти України. Пропагування принципів демократизму, гуманізму, особистісно орієнтованого підходу до навчання й виховання, впровадження у практику роботи шкіл моделей різного типу малочисельних шкіл, створення приватних малочисельних шкіл.

Проаналізуємо дані етапи детальніше.

50-ті рр. ХХ ст. в Україні – етап існування різноманітних видів малокомплектних шкіл на селі. У цей час відбувається формальний поділ між сільським та міським освітнім простором і виділення сільської малокомплектної як школи особливого типу сільської школи.

Влада розглядає на папері школу як одну із пріоритетних ланок культурної революції на селі. З 1949 р. у сільських школах на базі шкіл виникають школи з трирічним терміном навчання з метою підготовки із селянської молоді “культурних селян”. Цей період у розвитку малокомплектної сільської школи ознаменувався початком взаємозв'язку навчання в школі з промисловою діяльністю дорослих

Після 1949 року – відбувається трансформація системи освіти на селі. Це проявлялось в уніфікації складу учнів шляхом масового відлучення від освіти дітей “куркулів”, “середняків”, дітей народних учителів, сільського духовенства тощо [4].

Зауважимо, що у цей час на території радянської України малокомплектна школа розглядалась у ракурсі “соціалістичних успіхів і здобутків”, а більш ранні періоди вивчалися вибірково й епізодично.

У 1949 – 1958-х рр. ХХ ст. малокомплектні школи вступили в етап повного підпорядкування державі, що полягало в уніфікації навчальних планів та програм, відходу від потреб сільського населення. Знижувалася якість освіти на селі. І “одночасно – економічне обмеження розвитку сільської школи порівняно з міською” [4, с. 71]. Характер малокомплектної школи отримав своє відображення в трудовому вихованні учнів, у тому числі й через створення виробничих бригад.

Починаючи з 1949 р. у сільській місцевостях УРСР простежувалось збільшення малокомплектних шкіл. Поширення їх було пов'язано з особливостями сільської місцевості, розселенням людей, старінням сіл та їх запусінням. У результаті

малочисельності учнів у багатьох школах залишалося робота декількох класів з одним учителем. Як відомо, проблеми малочисельних сільських пунктів насамперед передбачили й економічне підґрунтя. У країні був прийнятий курс на скорочення малих сіл і при одночасному рості великих. Негативні наслідки цього процесу стали очевидними уже через декілька десятиліть, коли із лиця землі стирались цілі поселення.

До кінця 50-х рр. ХХ ст. виявилась потреба у реорганізації школи та корінного покращення навчального процесу, оскільки стали очевидними відставання системи шкільної освіти від потреб суспільства. У цей період сільська малокомплектна школа втратила свою специфіку. Орієнтація на міську школу остаточно привела до її деформації. Сільська малокомплектна школа в змісті навчання нічим не відрізнялась від міської. У результаті чого в змісті навчальних предметів, за деяким виключенням, перестали відображатися специфічні проблеми сільського життя, праці, екології на селі. З малокомплектної школи поступово почали зникати традиції взаємин учителя та учнів, поваги до нього. З сільської малокомплектної школи поступово почали зникати вікові традиції єднання сім'ї та школи, вона поступово втрачає позиції культурного центру на селі.

В 60-ті рр. ХХ ст. проходила так звана політика укрупнення, руйнувалася інфраструктура села, зникали школи. Стиралася різниця між специфікою сільського та міського населення. На першому плані у діяльності малочисельної сільської школи була трудова підготовка учнів за рахунок включення їх у трудові бригади. І державна політика на даному етапі спрямовувалась на “уніфікацію з міською та знецінення школи як інституції освіти”. Такі події і започаткували зародження ідей гуманістичної педагогіки [4, с. 78–79]

Піддаючи критиці роботу малокомплектних шкіл того періоду, змушених працювати під ідеологічним тиском, маємо все ж віднайти ті раціональні зерна у діяльності такого типу шкіл. Однак на даному етапі відбувалось укрупнення, а часто й закриття малокомплектних шкіл, у результаті зникало й сільське господарство, фермерство у невеликих населених пунктах. У зв'язку з цим у 1973 році Рада Міністрів УРСР прийняла рішення про підтримку сільської школи. Як засвідчують статистичні дані, лише, наприклад у селах Полтавської області протягом першої половини 1970-х років споруджено 134 типові приміщення шкіл, добудовано 318 класних кімнат тощо [9].

На початку 80-х рр. ХХ ст. вектор соціальної політики до малокомплектних шкіл дещо змінюється. Виходячи з потреб сільського господарства у кадрах для села у невеликих населених пунктах, уряд бере курс на збереження малокомплектних шкіл.

Загалом, у цей час. робиться спроба у розрізі історико-партійного трактування гасел демократизації і гласності проаналізувати кризові явища у радянській системі освіти. Їхні причини вбачаємо насамперед у послабленні уваги до школи.

Соціальне замовлення сільської школи на підготовку кадрів для колгоспно-радгоспного виробництва перестає бути актуальним з 1990 р у зв'язку з формуванням на селі багатокладної економіки, зникненням попиту на професії аграрного сектору, роллю особистісних фермерських господарств. Така ситуація у вітчизняному освітньому секторі привела до прийняття концепції реструктуризації сітки освітніх закладів, які розташовані у сільській місцевості.

Важливим є той факт, що до 90-х рр. ХХ ст. сільську школу з малою кількістю учнів прийнято було називати малокомплектною. На особливу увагу заслуговує

Постанова Кабінету Міністрів України від 20 липня 1999 року №1305 “Про розвиток сільської загальноосвітньої школи” та “Комплексний план заходів щодо розвитку загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості в 1999–2005 роках” [5].

Малокомплектні школи у цей час становили, за даними статистики близько 38% від усіх початкових сільських шкіл [10, с. 10].

Курс на ліквідацію малочисельних шкіл шляхом їх укрупнення мав, на наш погляд, непередбачувані наслідки. По-перше, посилилась міграція населення. По-друге, процес ліквідації малочисельних шкіл та перевід учнів в школи-інтернати та школи районних центрів відривав дітей від батьків, що є дуже негативним фактором. По-третє, ефект економії знижений витратами на транспортування дітей, їх розміщення та утримання. Крім того процес реструктуризації сітки малочисельних закладів освіти спіткнувся з проблемою неможливості її виконання по причинах бездоріжжя і віддаленості одних пунктів від інших.

Питання і проблеми малочисельних шкіл актуалізувалися, причому у загостреному вигляді на початку ХХІ ст. про що засвідчує і статистика. Зауважимо, що на сьогодні в Україні, за її даними, близько 60% сільських шкіл – малочисельні, при цьому питома вага учнів у них складає майже 20%, а учителів – 30%. Так, за даними Міністерства освіти і науки України станом на червень 2008 р. у сільській місцевості функціонувало 1054 малочисельні школи – і, які мають наповнюваність менше 40 учнів (на кінець 2002 – 2003 н. р. кількість таких шкіл становила 396) [7].

Ліквідація таких шкіл може призвести до їх зникнення. Таким чином, збереження малочисельної школи має соціально-політичне забарвлення та загальнонаціональне значення.

Розвиток інноваційного сектору економіки обумовлює на сьогодні потребу суспільства у якісній освіті. А це пред’являє серйозні умови до змісту і організації навчального процесу у школі, у тому числі й малочисельної. На жаль, маємо констатувати і той факт, що на сьогодні отримати якісну освіту у малочисельній сільській школі вкрай важко.

Отже, тенденції появи великої кількості шкіл з неповним комплектом класів і малою чисельністю учнів, збільшенням об’ємів закриття сітки малочисельних шкіл посилюються з причин демографічного зниження контингенту сільських дітей.

При цьому у більшості малочисельних шкіл зберігається традиційна структура навчальних планів, традиційні програми, зберігається тенденція до зниження якості навчального процесу. Ситуація, коли є нерівні початкові умови на момент зарахування в початкову школу у зв’язку з відсутністю дошкільних освітніх закладів знижує якість освіти.

Маємо надію, що у зв’язку з модернізацією малочисельної школи, сітковою взаємодією можливим на сьогодні є механізм розвитку школи на селі та забезпечення державних гарантій доступності і рівних можливостей отримання повноцінної освіти у незалежності, де розташований даний заклад – у селі чи в місті.

Дана стаття не вичерпує всіх аспектів проблеми, перспективними для нашого дослідження будуть напрацювання з питань організації виховного процесу малочисельної школи в Україні.

1. Біда О. Підготовка студентів до організації самостійної роботи учнів малокомплектних шкіл / О. Біда, Л. Прокопенко // Формування у майбутніх учителів початкової школи навчально-методичних компетентностей // Наукові записки. Серія: Педагогіка. – 2009. – № 5. – С. 105 – 108

2. Гупан Н. До періодизації розвитку історико-педагогічного процесу в Україні // Шлях освіти. – 1999. – № 1. – С. 45 – 49.
3. Закон України “Про загальну середню освіту” // Нормативно-правове забезпечення освіти: у 4 ч. / гол. ред. В. В. Григораш – Х.: Основа, 2004. – Ч. 1: Доктрина, закони, концепції. – С. 59–86.
4. Іванюк Г. Соціально-педагогічні засади розвитку сільської школи в Україні (1958–2000 рр). / Г. Іванюк – К.: Педагогічна думка, 2007. – 408 с.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 липня 1999 року №1305 “Про розвиток сільської загальноосвітньої школи” та “Комплексний план заходів щодо розвитку загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості в 1999-2005 роках” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/laws/_1305.doc.
6. Присяжнюк Л. А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до реалізації інтегративного підходу у викладанні предметів художньо-естетичного циклу в класах-комплектах // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Вип. 21. – Житомир, 2005. – С. 125–129
7. Про підсумки розвитку загальної середньої та дошкільної освіти у 2007–2008 навчальному році та завдання на 2008–2009 навчальний рік: інформаційно-аналітичні матеріали до підсумкової колегії МОН України [Електронний ресурс] / за заг. ред. І. О. Вакарчука. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=kolegia>
8. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах / О. Я. Савченко. – К.: Магістр-S, 1997. – 256 с.
9. Сільська малочисельна школа: теоретико-методичний аспект: навч. метод. посібник / за заг. ред. Н. С. Побірченко. – Умань: ПП Жовтий, 2011 – 212 с.
10. Статистичні дані про середні, дошкільні та позашкільні заклади освіти системи Міністерства освіти країни (1992 – 1996). – К., 1997. – С. 10.
11. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. Сухомлинська. – К.: А.П.Н., 2003. – 68 с.

The article reveals the problems of the current state of rural small schools. The author offers several stages of small schools Ukraine: 1949 -1958 pp., 1958 – 1985 pp. 1985 – 1991, 1991 – 2010 The basis of classification assigned the role of public and educational sectors in the creation, support or rejection of this type of schools in rural areas.

Key words: *ungraded school, not numerous school, stages, education, rural school.*

УДК 37.08 : 316.621(=1.23)

ББК74в05

Ізабелла Стельмасяк

ГІРСЬКА АКТИВНІСТЬ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ТА ПЕРСОНАЛІСТИЧНОМУ АСПЕКТАХ

У статті окреслено особливості життя і культури польських горян. Висвітлено специфіку й психологічні аспекти гірського туризму. Досліджено, що вивчення гір – це продумана, чітко спланована діяльність. Визначено мотиви гірської діяльності та її взаємозв'язок із педагогікою персоналізму.

Ключові слова: *гори, горяни, довкілля, культура, гірський туризм, гірська діяльність, педагогіка персоналізму.*

Mountains allow man to experience the hardships of a climb, a steep ascent hardens personality, and contact with nature makes you cheerful.

John Paul II